

«ФОЛІО. ГОРОР»

Марія Кореллі

СКОРБОТА САТАНИ

Харків
«ФОЛІО»
2026

I

Чи знаєте ви, що означає бути бідним? Не бідним гордовитою бідністю, на яку нарікають люди, що мають п'ять чи шість тисяч фунтів на рік, але все одно скаржаться, що їм важко зводити кінці з кінцями, а справді бідним — жорстокою, відразливо бідним принизливою, огидною, страшною бідністю? Такою, що змушує вас носити той самий одяг знову й знову аж до повного зношення, відмовляє у праві на чисту білизну, бо вартість прання — розорення. Бідність, яка відбирає в людини самоповагу й примушує крадькома блукати вулицями, опустивши голову, замість іти з гідністю, свідомо відчуваючи власну незалежність — от про яку бідність я кажу. Це — прокляття, що душить шляхетні пориви під тягарем принизливих турбот; це — моральна виразка, що виїдає серце навіть добропорядної людини, яка, здавалося б, мала б бути непохитною, а натомість раптом стає і заздрісною, і злою, і здатною на будь-який злочин... Коли злидар бачить огрядну світську даму, яка розвалюється в розкішному екіпажі з обличчям, що ясно свідчить про переїдання, чи дурнуватого, розпусного молодика, що годинами байдикує, немов увесь світ з його мільйонами чесних трударів створений лише задля його випадкової розваги — тоді кров у жилах бідняка перетворюється на отруту і його змучений дух обурюється та вигукує: «Чому, заради бога, така несправедливість? Чому в негідного нероби кишені повні золота лише завдяки випадковому спадкові, тоді як я, працюючи з ранку до ночі, ледве заробляю на шматок хліба?».

Справді, чому? Чому нечестиві процвітають, немов розлоге лаврове дерево? Я часто замислювався над цим. І тепер,

здається, можу дати відповідь — з власного досвіду... Але... що ж то був за досвід?.. Хто повірить у його реальність? Хто зможе повірити, що щось таке дивне й жахливе могло випасти на долю звичайної смертної людини? Ніхто! А втім, це — правда; правда суттєвіша, ніж усе те, що звикли вважати правдою. Я також знаю: чимало людей нині стикаються з тими самими обставинами, які пережив я, перебувають під тим самим впливом, у тих самих тенетах гріха, часом усвідомлюючи, що потрапили у пастку, та не мають сили вирватися, бо заплутали себе самі. Чи засвоять вони той самий урок, що засвоїв його я, у жахливій школі, під керівництвом грізного наставника? Чи збагнуть, як збагнув я до найдрібніших фібр моєї свідомості, безсумнівне існування великого, індивідуального, дієвого Розуму, який невидимий, але який невинно працює за завісою загальної матерії, — одним словом, вічного й незаперечного Бога? Якщо так, то темні завдання стануть для них світлими; вони зрозуміють, що те, що здається їм несправедливістю, насправді — велике Правосуддя. Але я не пишу з метою переконувати своїх друзів — людей. Я надто добре знаю їхню впертість і суджу про них із власного досвіду. Гордовита самовпевненість колись з'їдала мене зсередини, тож я розумію, що й інші можуть перебувати в тому самому стані. Я лише хочу викласти різні події своєї кар'єри в хронологічному порядку, залишаючи тим, чиї голови світліші, а серце — чистіше, право пояснювати суть людського буття так ясно, як це взагалі можливо.

Однієї холодної зими, яка запам'яталася всім своєю надзвичайною суворістю, коли хвиля лютих морозів накрила не лише благословенні острови Великої Британії, а й усю Європу, я, Джеффрі Темпест, перебував у Лондоні й помирав від голоду. Голодна людина рідко викликає належне співчуття, і майже ніхто не вірить, що її бідність справжня. Найбільше недовіряють ті, хто щойно наївся досхочу; дехто навіть іронічно посміхається, коли чує про голодних, наче це якийсь

випадковий жарт, вигаданий для пообідньої розваги. Або ж із тією дратівливою неухважністю — властивою світському товариству, де запитують, не чекаючи відповіді, або ж, коли почують її, не розуміють, — компанія, що добре пообідала, дізнавшись про чийсь голодну смерть, ліниво промовляє: «Який жаж!» — і миттю переходить до обговорення чергової новини, щоб убити час, перш ніж той не почне вбивати їх самих нестерпною *нудьгою*.

Бути голодним — це вульгарно й непристойно; це не тема для розмови у вихованому товаристві, яке завжди їсть більше, ніж того вимагає організм. Але в той період, про який я кажу, я — той, хто згодом став людиною, якій усі заздрили, — надто добре знав жорстоке значення слова «го-лод»: знав гризотний біль і страшно, смертельну слабкість, спричинену ним, і ненаситне, тваринне прагнення до їжі — одним словом, усі відчуття, що й без того жахливі для тих, хто до них звик, але, мабуть, іще страшніші, коли їх уперше переживає людина, яка, як їй здавалося, належить до вищого світу! Я відчував, що не заслуговую на ті страждання, які мені випали. Я працював не покладаючи рук відтоді, як помер мій батько, — відколи з'ясувалося, що його спадщини, яку я мав отримати, вистачить, тільки аби сплатити борги, і що від колишньої поваги до нашого імені та дому мені не залишиться нічого, окрім золотої рамки з мініатюрою матері, яка померла під час мого народження. Відтоді, повторюю, я тягнув лямку і постійно працював. Маючи університетську освіту, я звернувся до літератури. Обійшов, здається, усі редакції Лондона: багато хто відмовляв, дехто брав на пробу, але жоден не пропонував постійної плати. Кожен, хто прагне жити виключно з праці розуму й пера, на початку свого шляху приречений на відторгнення. Його зусилля висміюють, рукописи повертають, навіть не читаючи, і до нього виявляють менше зацікавленості, ніж до засудженого вбивці у в'язниці. Убивця принаймні нагодований і вдягнений; інколи наглядач навіть грає з ним у карти. А ось людину

з оригінальними думками й даром висловлювати їх розглядають як щось гірше за злочинця — і весь чиновницький люд, здається, змовляється, щоби його знищити. Я приймав удари та зневагу в похмурому мовчанні й далі животів — не з любові до життя, а лише тому, що зневажав боягузтво, яке штовхає до самогубства. Я був іще досить молодий, щоб не втратити надії; смутна думка про те, що й моя черга колись настане, що колесо фортуни, яке тепер так жорстоко мене розчавлює, може одного дня підхопити й винести мене догори, — ця думка змушувала мене тягнути далі своє безглузде існування. Протягом шести місяців я вів колонку літературної критики в одному відомому журналі. Мені надсилали тридцять романів на тиждень, я швидко переглядав вісім-десять з них і писав цілу шпальту лайки, ігноруючи всі інші. Зрештою я дійшов висновку, що така тактика схвалюється: мій редактор був задоволений і платив мені щедро — п'ятнадцять шилінгів на тиждень. Але одного нещасливого дня я змінив підхід і з щирим захопленням похвалив твір, який справді був талановитим та сповненим глибокого змісту. На лихо для мене, автор виявився давнім ворогом мого редактора. Мої похвали цьому ненависному для нього чоловікові вийшли друком — і особиста ворожнеча затьмарила всяке відчуття справедливості: мене негайно звільнили.

Після цього я ще деякий час животів, пишучи справжню нісенітницю для щоденних газет; я існував на обіцянках, які ніколи не виконувались, і дійшов до того, що, як уже згадував, на початку січня тієї суворої зими опинився без жодного пенні, сам на сам із голодною смертю. До того ж я заборгував за ту жалюгідну комірчину, яку винаймав неподалік Британського музею. Цілий день я шукав роботу, об'їхав усі редакції... Та не знайшлося жодного вільного місця. Я також безуспішно намагався влаштувати свій рукопис — роман, що, попри певну цінність, за одностайним висновком редакційних читачів, був «нікудишній». Ці «читачі», як я дізнався згодом, переважно самі були літераторами-початківцями

й у вільні хвилини переглядали рукописи, які надходили до редакцій. Я ніколи не міг збагнути логіку такої системи; для мене це здавалося способом заохочувати бездарність і придушувати оригінальні уми. Здоровий глузд підказує, що рецензент, який хоче зберегти своє місце в літературному світі, радше підтримуватиме посередність, аніж твори, здатні затьмарити його власну славу. Якою б ця система не була — гарною чи поганою — я та мій злочасний роман стали її жертвами. Останній видавець, до якого я звернувся, виявився добросердним чоловіком, який подивився на моє вишнє обличчя й обтріпаний одяг із помітним співчуттям.

— Шкода, — мовив він, — дуже шкода... Але висновок моїх критиків одностайний. Наскільки я можу судити, ви дивитеся на світ занадто серйозно й надто суворо осуджуєте сучасне суспільство. Так не годиться, голубе! Ніколи не нападайте на вищий світ... він купує книжки! От якби ви написали якийсь любовний роман — щось пікантне, не зовсім моральне — от тоді б це цілком відповідало сучасному запитові!

— Перепрошую, — сумно перебив я, — ви справді впевнені у правильності свого судження про смаки сьогодення?

Редактор м'яко усміхнувся, трохи насмішкувато, наче здивований моїм цілковитим невіглаством.

— Безперечно, упевнений, — відповів він. — Я вивчив смаки публіки так само добре, як вміст власної кишені. Та не зрозумійте мене неправильно: я не раджу вам писати на непристойні теми — це можете залишити для «нових» жінок. Але я вас запевняю, що серйозна література продається кепсько. Критики її не підтримують; та й публіка, як і вони, любить одне й те саме: щось реалістичне, сенсаційне, написане в газетному стилі. Літературна мова — мова Аттіса — це помилка.

— Тоді і я — помилка, — зронив я з вимученою усмішкою. — Якщо те, що ви кажете, — правда, мені слід відкласти перо й зайнятися іншим ремеслом. Я належу до старої

школи й вважаю літературу найвищим покликанням. Я волю зректися її, аніж принизити добровільно.

Редактор подивився на мене чи то з подивом, чи з певною недовірою.

— Ну що ж, — нарешті промовив він, — у вас, здається, легка форма донкіхотства... Це мине. Ходімо краще до мого клубу, пообідаймо разом.

Я рішуче відмовився, бо збагнув, що його пропозиція була викликана жалем до мого злиденного становища: гордість, можливо, недоречна, але жива, прийшла мені на допомогу. Я швидко попрощався з редактором і, схопивши знехтуваний рукопис, повернувся до своєї вбогої кімнати. Коли я підіймався сходами, мене зупинила власниця квартири, попросивши сплатити за житло не пізніше наступного дня. Старенька говорила ввічливо; видно було, що вона мені співчуває... Але її жаль боляче зачепив мене — так само, як нещодавне запрошення видавця на обід. З виглядом майже нахабної впевненості я пообіцяв сплатити все до призначеного часу, хоча й гадки не мав, де взяти бодай копійчину. Діставшись своєї кімнати й замкнувши двері, я жбурнув знехтуваний рукопис на підлогу, опустився безсилою грудю на стілець і почав голосно лаятись та проклинати долю. Це трохи мені допомогло; хоч я був виснажений голодом, до сліз ще не дійшов... Шалене прокляття стало для мене тим самим, чим для нервової жінки є приступ ридань. Але я не міг плакати, і, попри глибокий розпач, не був здатен звернутись до Бога. Відверто кажучи, на той час я в Бога не вірив. Я був цілком задоволений собою і зневажав старі забобони — і навіть саму релігію. Звичайно, мене виховували в християнській вірі, але, незважаючи на це, духовно я блукав у якомусь хаосі — внутрішньо був скутий думками оточення, а фізично доведений до крайнощів... Моє становище було безнадійне, і я сам був безнадійним! Якщо добрі й злі янголи коли-небудь кидають жереб за душу смертного, то саме в ту мить вони сперечались за

мою. Попри все, я мав внутрішню впевненість, що зробив усе, що міг. Я був загнаний у кут людьми, які прагнули позбавити мене навіть права на існування — та я боровся з ними. Я працював чесно й терпляче — усе намарне. І я знав, що є шахраї, які збагачуються, і дурні, що нажили мільйони. Їхній добробут свідчив про те, що чесність не завжди винагороджується успіхом.

Але що мені було робити? Як узятися за оте єзуїтське «твори зло, аби досягти добра» — особистого добра? Я продовжував думати про це... мляво й уривчasto.

Ніч була надзвичайно холодна. Мої руки залякли. Я намагався зігріти їх біля керосинової лампи, яку власниця дозволяла мені використовувати, попри прострочені платежі. Раптом я помітив на столі три листи: один — у довгому блакитному конверті, схожому на нотаріальне повідомлення або повернутий рукопис; другий — із поштовим штемпелем Мельбурна; а третій — товстий квадратний лист із червоним позолоченим князівським гербом на звороті. Я байдуже перевернув усі три конверти, потім, узявши австралійського, трохи потримав його в руці, перш ніж зламати печатку. Я знав, від кого він, і намагався вгадати зміст. Кілька місяців тому я написав докладний звіт про свої борги, що дедалі зростали, та нескінченні неприємності одному шкільному товаришу, який, вважаючи Англію затісною для свого марносластва, вирушив у далекі країни в надії натрапити на золоті жили. Я дізнався, що справи в нього йшли добре і що він досяг цілком забезпеченого становища; тож, грізуючись на цьому, я зважився попросити в нього п'ятдесят фунтів у борг. Я тримав у руках його відповідь, не наважуючись її відкрити.

— Звісно, відмова! — промовив я півголосом. — Яким би добрим не був товариш, він миттю черствіє, коли йдеться про гроші. Він висловить глибоке співчуття, поскаржиться на застій у торгівлі та тяжкі часи для фінансів і завершить надією, що все якось владнається! Я це знаю

напам'ять! А втім, з якого дива я маю вимагати від нього більше, ніж від інших? Кілька сентиментальних днів, проведених пліч-о-пліч в Оксфорді, — ось і вся наша дружба.

Я мимоволі зітхнув, і щось схоже на туман застелило мені очі. Я знову побачив сірі вежі мирної Магдалини й світло-зелені дерева нашого милого університетського містечка. Ми з товаришем, листа якого я тримав у руках, блукали разом, молоді, щасливі, уявляючи себе геніями, народженими спеціально для оновлення світу. Ми обоє пристрасно любили класиків, були начинені Гомером, думками й правилами безсмертних грецьких і римських мислителів. Тоді нам здавалося, що ми зроблені з того самого тіста, що й герої. Але вихід у реальне життя швидко позбавив нас цієї самовпевненості — ми перетворилися на простих трудівників; прозаїчні щоденні справи витіснили Гомера на задній план. І ми зрозуміли, що суспільство більше цікавиться останнім непристойним скандалом, ніж трагедіями Софокла чи мудрістю Платона. Що ж... Ми справді були наївні, сподіваючись перебудувати світ, якщо навіть Платонові та Христу це не вдалося. Але навіть черствий цинік не заперечить: приємно згадувати юність, усвідомлюючи, що принаймні в той час нас надихали благородні поривання...

Лампа тьмяно жевріла, і мені довелося поправити її, перш ніж узятися до читання листа. У сусідній кімнаті хтось грав на скрипці — грав добре, ніжно, іноді навіть з деякою *пристрастю*; звуки лунали один за одним, і я прислухався до гри, відчуваючи нечітку, але приємне зворушення. Я був виснажений від голоду й повільно занурювався у якесь напівсвідоме марення; чарівна мелодія, викликаючи в мені естетичні й, можливо, солодко-спокусливі почуття, на якийсь час заглушила більш тваринні потреби.

— Ну ось, — пробурмотів я, звертаючись до невидимого музиканта, — ти вправляєшся на скрипці заради жалюгідної платні, якої ледве вистачить на харч. Можливо, ти граєш у якомусь дешевому оркестрі або просто виступаєш на

вулиці, де серед розкоші вмираєш із голоду! Ти не можеш сподіватися потрапити у вищі кола й стати модним музикантом; а якщо сподіваєшся — то гірко помиляєшся! Грай, мій друже, грай! Звуки, які ти твориш, надзвичайно приємні й повинні б приносити тобі щастя! Хотів би я знати, чи справді ти щасливий, чи, як я, ідеш прямо до біса?

Музика ставала ніжнішою й жаліснішою — у супроводі раптової зливи, змішаної з градом. Лютий вітер вривався крізь щілини у дверях і жалібно свистів у димоході каміна — холодний, мов обійми смерті, і пронизливий, як лезо ножа. Я затремтів і, нахилившись до тьмяного світла лампи, взявся читати листи. Коли я розгорнув австралійського, зі щілини на стіл випав чек на п'ятдесят фунтів, виданий одним із найвідоміших лондонських банків. Серце моє забилося частіше від раптового полегшення та вдячності.

— Мій любий Джек! — вигукнув я. — Я звинувачував тебе дарма, твоє серце залишилося добрим.

Глибоко зворушений великодушністю свого друга, я швидко взявся читати його листа. Той був короткий і, вочевидь, написаний поспіхом.

«Дорогий Джеффри, мені було дуже прикро дізнатися, що ти в такому кепському становищі; те, що людина з твоїми здібностями не може вибороти собі належного місця в літературному світі, лише доводить, яке стадо дурнів нині процвітає в Лондоні. Мені здається, що вся справа зводиться до необхідності натиснути на певні важелі, а це можливо лише за допомогою грошей. Надсилаю тобі з радістю п'ятдесят фунтів, про які ти просив, будь ласка, не поспішай їх повертати. Гадаю, ти будеш мені вдячний за те, що я посилаю до тебе друга — справжнього друга, щирого, запевняю тебе! Я дав йому листа до тебе, і, між нами кажучи, найкраще, що ти можеш зробити — це довіритися йому та віддати в його руки свою літературну справу. Він знає всіх та обізнаний з усіма хитрощами редакторських